

TVRTRKO KULENOVIĆ: »LEKTIRA«,
»Svjetlost«, Sarajevo, 1978.
Piše: Dževad Karahasan

DRAGOSLAV VOJVODIĆ: »DVOJNIK IZ
KNEZ-MIHAILOVE ULICE«,
»Prosveta«, Beograd, 1979.
Piše: Dragoljub Jeknić

Knjiga *Lektira* Tvrtkova Kulenovića podijeljena je na dva dijela od kojih svaki ima po četiri ciklusa. Prvi dio, pod naslovom »Između mišljenja i pevanja« (koji je, inače, mnogo bolji i neusporedivo zanimljiviji od drugog), organiziran je u cikluse više prema tematskoj srodnosti tekstova nego prema nekim njihovim tehničkim kvalitetama, iako postoji i jedna značajna tehnička srodnost: svi tekstovi sabrani u ovom dijelu knjige su, zapravo, eseji, bez obzira na predmet kojim se bave i motiv mastanka, iako je, na izgled, najveći dio tih eseja nastao kao komentar (ili, kako je uobičajeno, prikaz) neke knjige; bez obzira na to da li su nastali kao »klasični eseji« ili kao neposredni prikazi konkretnih knjiga (kao primjer prvoga može se uzeti esej »Istok i znaci«, a kao primjer drugoga tekst »Izmišljotine«, pisan kao komentar knjige Danijela Dragojevića), svi su ti tekstovi veoma zanimljivi i duhovito pisani esejima kojima knjiga ili neki drugi kulturni fenomen služi jedino kao povod za sopstveno razmišljanje o srodnoj pojavi ili fenomenu.

Ovo što se želi reći najbolje će se pokazati uporedbom, na koliko površnom, prvog i trećeg ciklusa prvog dijela knjige, pošto je prvi ciklus sastavljen od izrazito esejističkih tekstova, dok se treći sastoji od prikaza pojedinih knjiga iz tekuće produkcije jugoslavenskih izdavača. Na primjer, prvi tekst u knjizi — »Borhesova proza« — mogao bi s istom mjerom opravdanosti nositi naslov »Strukturalizam i umjetnička proza«, pošto se bavi samo jednom dimenzijom Borhesove proze, bez velikih znanstvenih i kritičkih ambicija i bez pretenzije na iscrpnost; taj tekst je daleko više esej nego kritika ili studija o Borhesu iz više razloga, a prije svega zato što se bavi samo jednim aspektom te proze — njezinim konstruktivnim postupkom i uporedbom toga postupka sa strukturalističkom metodom (da ne kažem odbranom toga umjetničkog postupka od »tehnici« i bezduhovnosti strukturalističke znanstvene aparature i metode, s kojima se često identificira, barem u Evropi). Drugim riječima, jedina ambicija toga teksta je da bude esej, i on to jeste, i to u punoj mjeri iu najboljem smislu.

Slično je s tekstovima koji čine treći ciklus prvoga dijela knjige. Iako su svi ti tekstovi za povod imali konkretnu knjigu, nijedan nije kritika u klasičnom smislu toga pojma, pošto nije dan nema ambiciju da reproducira model knjige, isto kao što nijedan nije prikaz knjige, pošto daje malo (ako imalo) »formalnih informacija« o knjizi (o njezinoj kompoziciji, rodu, tehničkim elementima), a da se i ne govori koliko se ovi tekstovi odvajaju od prikaza po svojoj kvaliteti i nivou koji ostvaruju. Ilustracije radi, komentar Dragojevićeve knjige *Izmišljotine* sadrži, pored veoma relevantnih razmišljanja o knjizi, i Kulenovićeva razmišljanja o »javnoj svijesti«, McLuhanu, o pojmu ljudosti, itd, a knjiga Vesne Krmpotić mu je povod za izvanredan esej o »tehnologiji umjetničke proizvodnje« i odnosu umjetnosti i mističizma (između ostalog, za briljantnu i veoma duhovitu definiciju mističizma »koji samo predstavlja nauku o preskakanju zidova kojima je naša ljudsku slobodu ogradila okoštala racionalnost«). Drugim riječima, i kada piše povodom konkretnih knjiga, Kulenović ne piše kritičke tekstove u klasičnom smislu, nego opet eseje, veoma duhovite, korisne i iznad svega literarno vrijedne. Tako ovu knjigu, barem njezin prvi dio, treba i čitati, a to je ujedno i njezin najveći kvalitet.

Sve kvalitete koje prvi dio knjige ima u najvećoj mjeri, drugi dio svodi na, tako reći, neophodnu mjeru; koliko god pohvala treba uputiti prvome, toliko komplimenata (onih konvencionalnih) zaslužuje drugi dio knjige »Na marginama scene«. Konvencionalnost tih komplimenata prouzrokovana je kvalitativnom neujednačenošću i pored prividne i stvarne tematske srodnosti. U ovim tekstovima tek se povremeno javlja ironija u odnosu na predmet, koja je konstantna u prvom dijelu, i po kojoj su ti tekstovi eseji u najboljem smislu te riječi; tek povremeno se tekstovi pisani povodom knjiga o kazalištu uzdižu do eseja (što se, na primjer, dešava s tekstovima »Demon subjektivizma« o knjizi *Infantilni demon* Tarasa Kermauner, »Poezijom o pozorištu« o knjizi *Sminka i znoj* Velimira Stojanovića, »Ispovest rediteља« o knjizi *Promena* Draškovića i nekim drugim), a mnogo češće su prikazi ili komentari (što je slučaj s tekstovima »Ne samo o dramu«, »Knjiga o Barbinom teatru« i drugim).

Doduše, u poređenju s tekstovima srodnim po tehnici, koji se pišu u našoj periodici i kasnije sabiru u knjige, ti komentari su izuzetno vrijedni i trebalo ih je sabrati u knjigu, ali bi ona bila mnogo korisnija i potpunija da se ostalo pri štampanju prvog dijela.

Kvalitet koji povezuje tekstove iz prvog i drugog dijela *Lektire* je rijetka »vještina čitanja«, koja se manifestira iz svih tekstova, bili oni po svojim osnovnim svojstvima esejistička proza ili klasični komentari. Rijedak dar da izdvoji pravi detalj, ilustrativan primjer, da reproducira doživljaj i, posebno, da sebi priušti kompletan i pravi doživljaj pročitanoga, Kulenović manifestira u svakome tekstu, bez obzira na nivo koji u njemu ostvari kao književnik. A to je, zaista, mnogo, više nego što se smije zahtijevati s obzirom na stanje kritike kakvo je u nas. Zahvaljujući tom rijetko kvalitetu, ova knjiga je svojevrsan »kurs potpunoga čitanja« i zato je i opravdano nazvati je »učiteljskom čitanja«.

Pisanje poezije je čin unutrašnjeg ozaravanja. Bez te nadahnutosti iznutra, iz čula, iz misaone suštine bića pesnika, nema ništa. Reći se kao mala sunca leda tope na dahu dok stranicu podešavamo svome pogledu.

Za novu pesničku knjigu Radoslava Vojvodića *Dvojniki iz Knez-Mihailove ulice* upravo se može reći da je iznutra ozarena, da je nastala u trenucima istinskog nadahnuća. To svedoče sve pesme ove knjige svrstane u tri pesnička ciklusa: *Boje predvečerja*, *Boje uznemirenosti*, *Boje nesnice*. U boji predvečerja, kalemegdanskog, beogradsčkog, voždovačkog, savsko-dunavskog, pesnik prepoznaje lice svoga dvojnika, lice nekadašnjeg sebe i mladića, i u trenucima tog prepoznavanja, trenucima koji traju, pesnik biva ozaren i prepušten pesmi melanholičnog zvučanja, pesmi uzbuđenih reči, reči uzbuđujućih, reči koje ga pišu, koje pružaju i dižu uvis njegove ruke, dotiču njegovo novo lice, izriču i nagoveštavaju ponašanje suštine njegove ljudske istinitosti.

Boje predvečerja gotovo da su boje mladosti koje više nema, boje krika koji ništa ne može zaustaviti svojim stubom, boje saznanja da »u stomaku bolucka me«, da »korak neizvesno posustaje«, da »Svet što smo promenili / Kula je od karata«, da je bitka izgubljena i »prizor smisla« razbijen.

U Vojvodićevoj pesmi pevaju same reči, pevaju ti neprestani, dugi nizovi reči, pevaju značenja kojima se reči dotiču, bezline koje ih povezuju, smislovi koji daju sliku jedne istinske uzbuđenosti, ozarenosti pesnikove koja je melanholična i pesimističke prirode, ali jeste unutrašnja ozarenost, nadahnutost koja hoće da iskaže tu sliku u pesniku, to silovito njegovo otkriće sebe u životu, u postojanju, u prolaženju, u vremenu.

U *Bojama uznemirenosti* pesnik beleži »žute boje jeseni«, talase krvi prepuštene blagosti, mlaz munje »visoko na nebu«, drhtavu liniju putovanja, beogradske krovove u mraku noći, pre svitanja, pred svitanje, otkravanje želje za promenom, svoja viđenja Robespjera o kome »U školi učismo da je voda da je genij«, a on je ubica, jer »neprekidno sumnjao je / U svoje bližnje. U saborce. / Zato ih je žrtvovao«. Pesnikova osećanja su rasturana, njegova misao potanja u vlastite dubine, ali pesma koja piše sebe celovita je, mada svedoči o toj pesnikovoj rasturanoosti između nekadašnjih ljubavi i odanosti i novih saznanja, mada svedoči o tom ponoru koji je u suštini prolaznosti.

Smirivanje dolazi iznenada, s Mikelandelom i Hristom, koji ulaze u pesmu. Pesnik Mikelandela otkriva u Hristu kojega je umetnik vajao, pesnikov lik u liku boga, demona, hoštaplera, Dela koje mapuša tvorca i postaje »svet za sebe«. Nakon toga dolaze trenuci potištenosti, opuštanja.

Crta pesnikove uznemirenosti u ciklusu pesama *Boja nesnice* dostiže kulminaciju treperenja. Pesnika progone prohujale godine, izgubljene ljubavi, užasava ga pogled na nepotrebne stvari po izlozima, užasava ga »kolektivna psihologija građana«, činjenice jednog tupog i tupoglavog životarenja, pomisao na čoveka koji je puka konvencija, bude ga, iznutra, tamni ritmovi mladosti i prolaznosti, izaziva večno lice dvojnika / sebe bližeg. Pesnik otuda ne zna šta da čini, kud da se dene, nema s kim ljudsku reč da progovori, opustošenost ga prekriva i guši, koraca i sapliće se u stvarnosti i u sebi, meditira uznemireno, fragmentarno se dotičući mnogih pojavnosti i suština, a, uprkos samom pesniku, pesma radi za sebe, pesma se obdelava, pesma se piše izuzetno počastvovana tom pesnikovom uznemirenošću, istinskim njegovim halosom. Pesma i jeste tu da otkrije sve slojeve pesnikovog bića, da svoju crtu, oslonac, crtu/stožer iščupa iz njegovih čula, iz njegove misaonosti, iz bila njegovog celokupnog bića koje razdiru plamenovi saznanja da sve što je bilo više neće biti, da je pesma Delo, da je Delo »svet za sebe«, da je pesnik stvar osipanja, stvar drhtanja, stvar salomiva, koja se utapa u beskraj oko sebe. I što se pesnik više lomi, pesma je vitalnija, što pesnik više tamni, pesma je obasjanija.

Vojvodićevo poezija je primer poezije koja je nastala, koja se razvila, koja je sebe napisala upravo onim udarcima kojima je pesnik nastojao da razbije unutrašnje i spoljašnje zidove svoje patnje, kamen svoga nespokoјstva i uzaludništva. Kao da je nuka samog, večno mladog dvojnika otimala od pesnika suštinu od koje se tvori pesništvo oživljajući pesniku prazninu, prepuštajući ga praznini, onome što čovek jeste, ako je lišen nadahnuća, memirenja, nespokoja, zanosa, poezije.

DUBRAVKO JELČIĆ: »HRVATSKI NARODNI I
KNJIŽEVNI PREPOROD«,
»Školska knjiga«, Zagreb, 1979.
Piše: Ivica Župan

Jelačićeva knjiga mudi sintetsku studiju »Književnost hrvatskog narodnog preporoda« i hrestomatiju radova dvadesetak odabranih iliraca. Polazeći samostalno od temeljnih istraživanja, preko kritičkih analiza, Jelačić je došao do sintetskog pregleda i do sveobuhvatnih pogleda na osnovne impulse, tijekove i domete čitava razdoblja preporoda. Osjećajući tu književnost, i to u svim njenim manifestacijama, kao stvarni izraz života i duha jednog malog, stoljećima potlačenog naroda, on je nadasve shva-